

Citation:

C.J. Gorter, Levensbericht A.F. van Itterbeek, in:
Jaarboek, 1968-1969, Amsterdam, pp. 240-242

Levensbericht van

AUGUSTINUS FRANCISCUS VAN ITTERBEEK

(14 augustus 1904 — 28 april 1968)

DOOR

C. J. GORTER

Augustinus Franciscus van Itterbeek werd te Aalst in België op 14 augustus 1904 geboren. Hij studeerde natuurkunde aan de Universiteit te Gent bij professor J. E. Verschaffelt, die zelf vele jaren onder en met Kamerlingh Onnes te Leiden had gewerkt, en behaalde daar reeds in 1927 de Belgische doctorsgraad. Vervolgens trok ook hij naar Leiden, waar hij tot 1931 als assistent van professor W. H. Keesom een reeks onderzoekingen uitvoerde over de voortplantingssnelheden van geluid bij lage temperaturen in gasvormige zuurstof, waterstof en helium en de daarmee samenhangende afwijkingen der ideale gaswetten. Naar Gent teruggekeerd, verkreeg hij op het verslag dezer onderzoekingen de graad van „Geaggregeerde van het Hoger Onderwijs”, die een universitaire loopbaan in België voor hem opende. Hij werd inderdaad in 1932 tot docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven benoemd en in 1935 aldaar tot hoogleraar. Hij toonde zich niet alleen een goed experimenteel fysicus, maar ook een stoer organisator te zijn en het gelukte hem in de loop der jaren een goed uitgerust laboratorium voor wetenschappelijk onderzoek bij lage temperaturen op te bouwen.

Toen in 1948 W. J. de Haas als Leids hoogleraar aftrad — diens wat oudere collega Keesom had dat reeds twee jaar eerder gedaan — werd Van Itterbeek gepolst of hij bereid zou zijn een der twee Leidse leerstoelen in de experimentele natuurkunde te aanvaarden. Hij wenste echter trouw te blijven aan de Leuvense Universiteit en aan het door hem opgebouwde laboratorium, dat reeds toen een der vooraanstaande Belgische centra van onderzoek was geworden. Doch hij bleek bereid in 1949 een Leids buitengewoon hoogleraarschap te aanvaarden en daarvoor wekelijks twee dagen naar Leiden te komen. Ondanks een belangrijke verlichting van zijn onderwijsplichten te Leuven was deze combinatie een zeer zware taak. Hij wist deze ruim tien jaar te vervullen. Hij leidde te Leiden het wetenschappelijk werk van een groep studenten en introduceerde voor korte of langere tijden ook enkele Leuvense studenten. Een aantal doctoraal-examens werd onder zijn verantwoordelijkheid afgelegd en enkele van zijn leerlingen verkregen ook de doctorsgraad. De onder zijn leiding en toezicht opgezette en uitgevoerde onderzoekingen

betroffen vooral de voortplantingssnelheden van geluid, de thermodynamische eigenschappen van dunne metaallaagjes.

Op den duur namen de aantallen van zijn studenten en medewerkers in Leuven sterk toe, evenals de benodigde ruimte en zijn vele plichten aldaar. In 1960 trok hij zich daarom uit Leiden terug, hoewel hij en zijn medewerkers veel contacten met Leiden bleven houden. Tevens begon hij toen ambitieuze plannen te ontwikkelen voor de bouw van een groot nieuw natuurkunde-laboratorium in Heverlee bij Leuven.

Het gebied der wetenschappelijke onderzoeken van hem en zijn medewerkers was zeer ruim. Naast de geluidsvoortplanting, viscositeit en thermodynamische eigenschappen van gassen hadden vooral metaaloppervlakken, halfgeleiders, magnetische resonanties en zeer hoge drukken zijn aandacht, en op elk dezer gebieden werden vele onderzoeken uitgevoerd. Vooral in de eerste jaren, toen de door de Universiteit beschikbaar gestelde geldmiddelen krap waren, was de dikwijls ruime steun, die hij van het Belgische bedrijfsleven wist te verkrijgen, zeer welkom. Een probleem waarmee hij ook te worstelen had, bestond uit vele colleges, waarmee zijn medewerkers, zodra zij een goede vaste aanstelling verkregen, werden belast, zodat de voortzetting hunner onderzoeken vertraagd werd of op Van Itterbeek terugviel. Desalniettemin breidde, als gevolg van zijn grote wilskracht en ijver, het gebied der onderzoeken in het laboratorium zich gestadig uit. Dat deze onderzoeken ook in het buitenland grote waardering ondervonden blijkt uit het aan Van Itterbeek gedurende een aantal jaren toevertrouwde voorzitterschap van de Eerste Commissie van het Institut International du Froid, zijn benoeming in 1953 tot buitenlands lid der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, alsmede de uitnodigingen te spreken op vele buitenlandse congressen en symposia. Hij was reeds in 1939 tot lid benoemd der Koninklijke Vlaamse Akademie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België en hij bekleedde in 1950 het voorzitterschap van die Akademie.

In zijn jeugd was Van Itterbeek een principieel en strijdbaar flamin-gant en een bewonderaar der Noordelijke bureu. Toen hij in Leiden zijn studie voortzette was het een zijner vaste bedoelingen aldaar een vrouw te zoeken en hij trad inderdaad enige jaren later met de Leidse Gerardina Hueber in het huwelijk. Ook zijn drie kinderen brachten een deel van hun studietijd in Nederland door en zijn enige zoon verwierf enige jaren geleden zelfs een Leidse doctorstitel in de Faculteit der Letteren. Weduwnaar geworden, trad Van Itterbeek enige jaren geleden met de Leuvense arts Emilienne van Assche in het huwelijk.

Na afloop in 1945 van de Duitse bezetting van Nederland behoorde Van Itterbeek tot de eersten die zich wijdde aan het verlenen en organiseren van materiële steun aan zijn Nederlandse collega's en verscheidenen van hen zijn toen mede in zijn gastvrije huis in Kessel-Loo op hun

verhaal gekomen. Ook in latere jaren stond dit huis steeds voor Nederlandse vakgenoten wijd open. Het was zeker vooral aan zijn invloed te danken dat tientallen Vlaamse natuurkundigen lid zijn geworden van de Nederlandse Natuurkundige Vereniging. Hoewel hij weinig persoonlijke contacten met zijn Franstalige collega's onderhield trad hij — vooral in de laatste jaren — wat betreft de in de Belgische taaltegenstelling liggende problemen gemoedelijk en zeer gematigd op en de splitsing der Leuvense Universiteit, die thans wel spoedig zijn beslag zal krijgen, heeft hij nimmer actief nagestreefd.

Hoewel hij de Koninklijke Nederlandse Akademie een goed hart toedroeg heeft hij geen kans gezien zo vele der gewone vergaderingen bij te wonen als men gehoopt had. Maar hij is zeker voor de Nederlandse natuurkundigen gedurende vele jaren een hartelijke en zeer hooggeschatte vriend en collega geweest, die men zeer zal missen.

Tenslotte moge vermeld worden dat, naast zijn verscheidene Belgische ridderorden, hem in Nederland de welverdiende hoge onderscheiding werd verleend van Commandeur in de Orde van Oranje-Nassau.